

İkinci Dünya Savaşı Esnasında Eden ve Menemencioğlu'nun Kahire'de Gerçekleştirdiği Görüşmelerin Türk Basınına Yansımaları¹⁻²

Mehtap Başarır³

Harran University, Lecturer, Şanlıurfa Vocational School Of Social Sciences, Şanlıurfa, Turkey

Neslihan Altuncuoğlu⁴

Erciyes University, Assistant Professor, Department of History, Kayseri, Turkey

Received- Accepted: 28.02.2019-27.05.2019

Research Article

Öz

Çalışmanın konusunu, İkinci Dünya Savaşı döneminde, cephelelerde üstünlük elde etmeye başlayan Müttefiklerin, 1943 yılında, Almanya'ya kısa sürede yenilgiye uğratmak amacıyla Türkiye'yi işgücü kaynağı şeklinde değerlendirmeleri neticesinde İngiltere'nin Dışişleri Bakanı Anthony Eden ile Türkiye'nin Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu arasında Kahire'de gerçekleştirdikleri görüşmeler oluşturmaktadır. Bu bağlamda çalışmada, 5-6 Kasım 1943 tarihinde Kahire'de başlayan iki müttefik ülkenin dışişleri bakanları görüşmelerine odaklanılacaktır. Bu odaklanma neticesinde çalışma, görüşmelerin başladığı sırada Türkiye basınında ve dış basında yapılan yorum ve değerlendirmelerin kamuoyuna sunumunun tespitini amaçlamaktadır. Bu amaç kapsamında, Milli Kütüphane Süreli Yayınlar Şubesi'nde, belge tarama metoduyla dönemin ulusal basınında yer alan haberlerin ve özellikle de başyazarların değerlendirmeleri üzerinden elde edilen bilgilerle sürecin işleyişi aktarılmaktadır. Sonuçta anlaşılmaktadır ki, Kahire Görüşmeleri sonrasında yayınlanan resmi tebliği, Ankara ve İstanbul basını farklı değerlendirmelerle ele almaktadır. Çalışma, Kahire Görüşmeleri'ni, dönemin basını üzerinden anlatmasıyla alan yazında özgün bir çalışma konumunu barındırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İkinci Dünya Savaşı, 1943 Kahire Görüşmeleri, Anthony Eden, Numan Menemencioğlu, Türk Basını.

Reflections of the Meetings of Eden and Menemencioğlu in Cairo During the Second World War on the Turkish Press

Abstract

The subject of this study is, in scope of the Allied began to gain power at the fronts and they evaluated Turkey as a manpower resource in order to defeat Germany in a short time, and as a result of this the meetings which made by British Foreign Minister Eden and Turkey's Foreign Minister Menemencioğlu at the Second World War period and took place in Cairo. In this context, the study will focus on the negotiations of the foreign ministers of the two Allied countries, which started in Cairo on 5-6 November 1943. As a result of this focusing, the study aims to detect the presentation of the evaluations and comments both in Turkey's and foreign press to the public when negotiations begin. Within the scope of this aim, by using the document scanning method in the National Library Periodical Publications Department, the implementation of the process is explained in the light of the informations obtained from the national press of that era, especially the reviews of the editorials. In conclusion, it is understood that Ankara and Istanbul press apply the official communiqué which was published after the Cairo Interviews with different evaluations. The study includes an originality that is different from its peers in the literature, because it's explaining the Cairo meetings from the press of the era.

Key Words: The Second World War, 1943 Cairo Meetings, Anthony Eden, Numan Menemencioğlu, Turkish Press.

¹ This article is analyzed by two reviewers and it is screened for the resemblance rate by the editor. (Bu makale iki hakem tarafından incelenmiş ve editör tarafından benzerlik oranı taramasından geçirilmiştir)

² Bu çalışma Erciyes Üniversitesi BAP birimi tarafından SDK-2016-7048 kodlu proje ile desteklenen "Türk Basınında İkinci Dünya Savaşı (Tan, Ulus, Cumhuriyet, Akşam Gazeteleri Örneği)" başlıklı doktora tezinin ilgili bölümlerinden türetilmiştir.

³ basarirmehtap@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-6317-7469

⁴ altuncuoğlu@erciyes.edu.tr, ORCID:0000-0002-3244-5077.

Giriş

Basın çağdaş demokrasinin en önemli unsurlarından biridir. Bu nedenle dördüncü kuvvet sayılır. Demokrasilerde basının en önemli işlevi, halkı tarafsız biçimde bilgilendirmek ve çeşitli alanlarda doğru tercihler yapmasına katkıda bulunmaktır. Dördüncü kuvvet denilen basın, bazen kamuoyunun yönlendirilmesinde neredeyse birinci kuvvet gibi rol oynamıştır. İkinci Dünya Savaşı döneminde de gerek Türkiye basınında gerekse dış basında yapılan yorum ve değerlendirmeler olayların kamuoyuna sunumunun tespitini amaçlamaktadır (Öymen, 2014, s. 14).

İkinci Dünya Savaşı bir tarafta Almanya ile Japonya ve İtalya, diğer tarafta ise İngiltere, Fransa, ABD ile Rusya arasında cereyan etmiş ve tıpkı Birinci Dünya Savaşı'nda olduğu gibi İkinci Dünya Savaşı'nda da Almanya'nın mağlubiyeti ile sonuçlanmıştır (Sander, 2016, s. 119).

Bu savaşta Türkiye ise kaderini ve geleceğini, savaşın başında İngiltere ve Fransa ile imzaladığı Üçlü İttifakla, “Barış Cephesi” yani Müttefik Cephe'ye bağlamıştır (Esmer, Sander, 1996, s. 138). Bu bağlanmada Türkiye, kendisine yönelik tehlikenin birinci derecede Akdeniz devleti olan İtalya'dan geleceğini, Amavutluk'un İtalya tarafından işgalinin Çanakkale için büyük bir tehlike teşkil ettiğini düşünerek ittifakının yönünü belirlemiştir (Aydemir, 1967, s. 115). Ayrıca ikinci tehlikenin yine 12 Ada'ya sahip İtalya tarafından, Balkanlardan geleceğine inanan Türkiye, bir ittifak antlaşması imzalamak üzere İngiltere ve Fransa ile görüşmeler yürütürken, Sovyet Rusya'nın da üçlü ittifaka gireceğine dair inancını korumuştur. Böylelikle Türkiye, bir şekilde İngiltere, Fransa ve Sovyet Rusya'nın Almanya'ya karşı ortak bir cephe kurlmalarını ummuş ancak Sovyet Rusya'nın Batı ülkeleriyle yürüttüğü görüşmeleri keserek, 23 Ağustos 1939'da Almanya ile Saldırmazlık Paktı imzalaması üzerine hayal kırıklığına uğramıştır (Aydın, 2014, s. 417-418).

Nitekim Almanya ile Sovyetler Birliği arasında imzalanan bu antlaşma, Türk dış politikası açısından ve özellikle Türkiye-Sovyetler Birliği ilişkileri açısından önemli bir gelişmeydi. Sovyet Rusya, Almanya ile anlaşmadan önce 1925 Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması hükümleri gereğince, anlaşmanın birinci maddesi, taraflardan birine bir saldırı olunca ötekinin tarafsız kalacağını belirtmekle ortaya bir “Tarafsızlık” yükümü koymuş ve bu bağlamda Türkiye'ye bilgi vermesi gerektiği hâlde bunu bile yapmamıştır (Soysal, 1983, s. 264-265)

Neticede Alman-Sovyet yakınlaşması, Türkiye'nin kuzeydeki emniyet şeridini ortadan kaldırmasının yanı sıra, Türkiye'yi, Almanya'nın müttefiki durumunda olan İtalya'nın karşısında adeta yalnız bırakmıştır. Sovyet dış siyasetinde meydana gelen bu değişikliğe rağmen, Türk Hükûmeti, Sovyetler Birliği ile hâlâ bir pakt yapabileceğine dair ümidini korumuştur (Türkkaya, 1965, s. 23-24). Çünkü Türkiye, bu tarihe kadar İngiltere ve Fransa ile savaş öncesi işbirliği görüşmeleri yaparken, Sovyetler Birliği'nin de Almanya'ya karşı Batılı devletlerin yanında yer alacağını beklemekteydi. Oysa Sovyetler Birliği Almanya ile anlaşınca Türkiye, İngiliz-Fransız bağlılığında kalmakla Sovyetler Birliği ile ilişkilere devam etmek arasında çok zor bir seçim yapmak zorunda kaldı. O güne kadar İngiltere ve Fransa'yla olan yakınlaşmasını sürekli olarak Sovyet dostluğuyla bağdaştırmaya çalışan Türkiye açısından bu gelişme yeni ve çok zor bir dönem açıyordu. Üstelik 23 Ağustos'taki pakt, bir Türk-Sovyet ittifakını çok zorlaştırmıştı. Türkiye, o güne kadar tehlikenin öncelikle Akdeniz'den, ikinci derecede de

Balkanlar'dan geleceğini düşünmüştü. Oysa şimdi Milli Mücadele'den beri yakın ilişkiler sürdürdüğü Sovyetler Birliği ile yolları ayrılıyor ve değişen şartlar altında güvenliği için iki Batılı devletin garantilerine güvenmesi gerekiyordu. Buna rağmen Türkiye, imzaya hazır hale gelen Üçlü İttifak'a (Türkiye-Fransa-İngiltere) ters düşmeyen bir Sovyet ittifakından umudunu kesmedi (Ertem, 2010, s. 253).

Böylece Türkiye, İngiltere ve Fransa ile imzaladığı ittifaka koydurduğu ikinci ek protokolle, antlaşma hükümleri ile kabul edilen yükümlülüklerinden doğan taahhütlerin kendisini Sovyet Rusya ile savaşa sürüklemeyeceği noktasında bir güvence tesis etme ihtiyacı hissetmiştir (Akandere, 1988, s. 273). Karal'a göre, Türkiye'nin bu bağlamda imzaladığı antlaşma tam manasıyla bir savunma antlaşmasıdır (Karal, 1974, s. 226). Netice de Üçlü İttifak, bir savunma antlaşması biçiminde nitelendirilse de, Türkiye, artık tarafsız olmaktan çıkacak ve Batı ittifakı içinde birtakım askeri yükümlülükler altına girecektir (Koçak, C.1, 2010, s. 282).

Üçlü İttifak'ın ardından hem İngiltere hem de Fransa ile iktisadi ve mali antlaşmalar imzalayan Türkiye, bu sayede, büyük oranda maddi yardım ve savaş malzemesi de sağlayacaktır. Zaten İngiltere de bir savaş durumunda stratejik öneminden dolayı müttefikleri olarak yanında görmek istediği Türkiye'ye gereken yardımları yapmaya karar vermiştir. Ne de olsa Türkiye'nin dış ticareti uzun yıllardan beri, Orta Avrupa devletlerine, bu arada büyük ölçüde Almanya'ya bağlanmıştı. Bu durum Türkiye tarafından İngiltere'ye farklı zamanlarda ve sık sık önemle hatırlatılmıştı. Türk hükümetinin ısrarlı talepleri sonunda, İngiltere, bir savaş durumunda Türkiye'yi müttefikleri olarak görmek istiyorsa, stratejik öneminden dolayı, ona gereken yardımları yapmaya karar verdi. Aksi halde, dış ticaretinin Mihver devletlerine özellikle de Almanya'ya olan bağımlılığı neticesinde Türkiye, Batılı devletlerin yanından uzaklaşabilirdi (Koçak, C.1, 2010, s. 285- 287).

İş bu halde mevcut savaş döneminin Türk politika yürütücüleri ise, özellikle müttefikleri İngiltere'yi, onların haklı davalarını desteklediklerini ancak gerçek manada da savaşa dâhil olmayarak onların çıkarlarına hizmet ettiklerini anlatarak ikna ederken, aynı ikna metodunu Sovyet Rusya ve Almanya'ya karşı da kullanmışlardır. Böylece Türkiye'nin, İngiltere, Almanya ve Sovyet Rusya arasında yürüttüğü "denge politikasıyla" bir nevi savaş dışı kaldığını belirtebiliriz (Yılmaz, 1999, s. 19).

1939-1945 yılları arasında üç büyük gücün, İngiltere, Almanya ve Sovyetlerin baskısına maruz kalan Türkiye, bu savaşı Avrupa'nın kendi çelişkileriyle yarattığı düşüncesiyle hareket özgürlüğünü koruyarak, savaşın dışında kalabilmiştir (Deringil, 2014, s. 271). Hareket özgürlüğünü korumak adına Türkiye, sadece İngiltere ile değil Almanya ve Sovyet Rusya ile de bir takım antlaşmalar imzalamıştır. Almanya'nın Balkanlara girmesi neticesinde Alman tehdidini yakından hisseden Türkiye'ye müttefikleri İngiltere'nin, Almanya ve Sovyetlerin kendisine saldıracağı ve bu iki güç arasında paylaşılacağını ileri sürmesine karşın; Almanya, Bulgaristan'a gerçekleştirdiği askeri hareketin Türkiye'ye yönelik olmadığını belirterek, Türkiye'ye bir güvence vermiştir (Özgüldür, 1993, s. 143). Bu esnalarda ardı sıra mart ayında Adolf Hitler ve İsmet İnönü arasından gerçekleşen mektuplaşmalar, 18 Haziran 1941'de Türk-Alman Saldırmazlık Paktı'nı doğurmuştur (Esmer, Sander, 1996, s. 157). Mart 1941 tarihinde başlayan Türk-Alman yakınlaşması ile birlikte Türk hükümeti, aynı evrede, Almanya'nın Balkanlarda giriştiği eylemlere karşı bir denge oluşturmak maksadıyla Sovyet hükümetiyle de 25

Mart 1941'de ortak Saldırmazlık Antlaşması imzalamıştır. Türkiye ile bir saldırmazlık antlaşması imzalayan Sovyet Rusya'nın bu dostça tavrı ise Alman saldırısını topraklarında durdurup, anavatan topraklarından Almanların temizlenmesine kadar devam edecektir. Çünkü Sovyet Rusya, Alman ileri harekâtı kendi topraklarında derinleştikçe, Türkiye'nin Müttefikler yanında savaşa dâhil olmasını talep edecek, ancak bu talebini hiçbir zaman kendisi yapmayacak, araya hep İngiltere'yi koyacaktır (Gürün, 1991, s. 239).

Ancak diğer taraftan 1943 yılından itibaren, Müttefiklerin Kuzey Afrika'da başarılı olması ve Kızıl Ordu'nun Stalingrad'ta Alman ordusunu mağlup etmesiyle Türkiye üzerinde takip edilen Müttefik ve Mihver Devletleri'nin politikaları değişikliğe uğramıştır. Bu evrede Müttefikler, Türkiye'nin kendi saflarında savaşa girmesini arzularken; Mihver güçleri de savaşın bu son aşamasında Türkiye'nin savaş dışı tutumunu sürdürmesini istemişlerdir. (Koçak, C.2, 2010, s. 141). Bu bağlamda şartları kendi lehlerine değiştiren Müttefikler, Türkiye'yi bir iş gücü kaynağı olmaktan ziyade, Müttefik birlikler ve uçaklar için ileri bir üs olarak nitelendirmeye başlamışlardır (Zürcher, 2010, s. 204).

Müttefikler, ikili veya çoklu düzeyde düzenledikleri askeri konferanslarda, Almanya'nın kesin yenilgisi için Türk topraklarından ve üslerinden faydalanmalarının gereğini vurgulamışlardır (Uçarol, 2015, s. 878; Armaoğlu, 2016, s. 350).

Bu askeri konferansların ilki olan Kazablanka Konferansı'nda Müttefik ülkelerin ortak kararı etrafında, İngiliz Başbakanı Winston Churchill, Türkiye'yi savaşa dâhil edebilmek için Müttefikler adına geldiği Adana'da, İnönü ile görüşmüş, fakat Türk heyetini, ülkelerinin savaşa girmesi noktasında ikna edememiştir (Yılmaz, 1999, s. 22). Ancak diğer taraftan Adana Konferansı ve bu konferansta alınan kararlar, savaş içinde ve sonrasında Türk dış siyasetini etkileyecek niteliktedir. Çünkü Alman ve Sovyet tehlikesini göz önünde tutarak tarafsızlığını sürdürmeye gayret eden Türkiye, bu kez, Müttefikler lehine tarafsızlık politikası takip ederken, aynı zaman zarfında savaşa girmesi için Müttefiklerin artan baskısıyla da karşı karşıya kalmıştır. Bu bağlamda, Moskova'da düzenlenen Dışişleri Bakanları Konferansında, Müttefikler, Türkiye'den önce hava üslerini kullanma izni elde etmeye, ardından, yani 1943'ün sonlarına doğru da Türkiye'nin savaşa katılması için girişimde bulunmaya karar vermiştir (Uçarol, 2015, s. 914; Armaoğlu, 2016, s. 352).

Moskova Konferansı'ndan sonra, Türkiye üzerinde baskısını artırmaya devam eden İngiltere bu defa Dışişleri Bakanı Eden ile Türkiye'nin Dışişleri Bakanı Menemencioğlu'nun Kasım 1943'te Kahire'de bir araya gelmelerini sağlayacaktır. Bu görüşmelerde Eden, Türkiye'den yıl sonuna kadar savaşa dâhil olmasını ve Müttefiklerin Ege'deki havaalanı ve üslerden yararlanmasına izin vermesini talep etmiştir (Güvenir, 1991, s. 189-190).

Bu çalışma söz konusu görüşmelere ilişkin şu araştırma soruları üzerine kurgulanmıştır:

- i. Kahire Görüşmeleri'nde hangi konular gündeme alınmıştır?
- ii. Bu görüşmelere ilişkin kamuoyuna sunulan haberler nelerdir?
- iii. Dönemin basınında, köşe yazarlarının, görüşmeye ilişkin değerlendirmeleri nasıldır?

1. Eden-Menemencioğlu Görüşmeleri'nin Kahire'de Başlaması ve Gelişimi

Moskova Konferansı'nın hemen ardından (Cumhuriyet, 3 Kasım 1943, s. 1). İngiltere'nin Dışişleri Bakanı Eden tarafından yapılan “dostane” davet üzerine Türkiye Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu, 2 Kasım'da Ankara'dan ayrılarak Kahire'ye hareket etmiştir. Menemencioğlu'nun heyeti içerisinde Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Büyükelçi Cevat Açıkalın, Dışişleri Bakanlığı Özel Kalem Müdürü Şadi Kavur, Genel Sekreterlik Özel Kalem Müdürü Turgut Menemencioğlu ve Şube Müdürlerinden Zeki Sirmen yer almaktadır. Ayrıca İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi Sir Knatchbull Hugessen de Menemencioğlu'na eşlik etmiştir (Vakit, 3 Kasım 1943, s. 1). Bu buluşma hakkında Reuter Ajansı'nın diplomatik muhabiri, görüşmenin Eden tarafından yapılan davet üzere tertip edildiğini kaydederek, Kahire Görüşmeleri'ni, Moskova Konferansı'nın bir neticesi biçiminde değerlendirmektedir (Vatan, 4 Kasım 1943, s. 1). Bu tarz değerlendirmeler Manchester Guardian gazetesinin siyasi muhabiri tarafından da kamuoyuna taşınmıştır:

“Türkiye tarafsızlığının bir önemi vardır. Özellikle Türkiye, İngiltere'nin müttefiki olduğu gibi Rusya ile antlaşmalara dayanan münasebetlerini sürdürmektedir. Diğer taraftan Türkiye Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu'ndan faydalanmaktadır. Muhariplik vasfı ayrı olmak üzere Türkiye Birleşmiş Milletler camiasına dâhildir. Bu itibarla Türkiye'nin Moskova Konferansı ile yakından ilgisi bulunmaktadır. Ayrıca Türkiye, Moskova toplantısı hakkında bu konferansa katılanlardan doğrudan doğruya malumat almak istemekle haklıdır.”

Reuter'in siyasi yazarı biraz daha açıklayıcı bir değerlendirme yaparak, Kahire Görüşmeleri'yle Müttefiklerin Türkiye'den birtakım istekleri olabileceğini aktarmaktadır:

“Moskova tebliğinde zikredilen Almanya'ya karşı yapılan harbin kısıtlanması için alınacak tedbirler içerisinde savaşın Balkanlara yayılması kapsamında, İngiltere'nin, Türkiye'nin rolüne dair Menemencioğlu'na açık bilgi vermesi olasıdır. Nitekim bu hususta tahminler ileri sürülmektedir. Bu noktada Türkiye'den hava üsleri, hatta belki de Türkiye'nin Müttefikler tarafında savaşa girmesinin istenebileceği öne çıkan hususlardandır. Ancak Menemencioğlu Ankara'ya dönerek hükümetine raporunu vermeden Kahire Görüşmeleri'nin neticeleri hakkında hiçbir resmi açıklamada bulunmayacaktır” (Vakit, 5 Kasım 1943, s. 1, 4).

Fark edileceği üzere, Reuter'in siyasi yazarı, ilk önce, Kahire'de İngiliz Dışişleri Bakanı'nın Menemencioğlu'na, Türkiye'nin tarafsız siyasetini terk edeceği doğrultusunda bazı teklifler sunduğunu gündeme taşımıştır. Böylece yazar, Türkiye'nin hava ve deniz üslerinden istifade etmek için Müttefiklere kolaylık göstermesi ya da doğrudan doğruya Müttefikler safında savaşa dâhil olması gibi birtakım gelişmeleri ihtimal dâhilinde nitelendirmiştir.

Daily Exspress gazetesi de yayınıyla hem Reuter'in siyasi yazarını desteklemekte hem de Kahire Görüşmeleri hakkında daha ayrıntılı bilgi sunmaktadır:

“Boğazların Müttefik gemilerine açılması ve Türk hava meydanlarının kullanılması harbin

akışını kökünden değiştirebilir. Ve bu harbi birkaç ay kasaltır. Ayrıca Türkiye'nin sahip olduğu hava üslerinin kullanılması sayesinde, Alman baskısı altında bulunan Avrupa'nın hayati kısımlarına karşı yapılacak şiddetli hücumlara imkân verecek kolaylıklar gösterebilir” (Son Telgraf, 6 Kasım 1943, s. 1, 5).

İkinci Dünya Savaşı'nın Balkanlara yayılması ihtimalinin revaçta olduğu bu dönemde, Kahire Görüşmeleri Balkanlarda da büyük ilgi uyandırmıştır. Bu nedenle Sofya, Bükreş ve Budapeşte'de Kahire Görüşmeleri dikkatle takip edilmektedir. Özellikle Londra'nın Türkiye'nin harbe girmesi için artık yolların açılmış olduğuna dair verdiği bir haber, Balkanlarda da kamuoyunun dikkatini çekmiştir. Hadiselerin gelişimiyle ilgili Balkan kamuoyu da, Ankara'ya dönüşünün ardından Menemencioğlu'nun yapacağı resmi açıklamasını beklemektedir (Vakit, 7 Kasım 1943, s. 1, 4).

İngiliz gazetelerinin bu tarz yorumlarından yola çıkan Berlin basını, bir değerlendirme yapmaktan uzak durmaktadır. Ancak, Türkiye Cumhuriyeti Devleti Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün, Türk politikasını tarafsızlık temeline dayandırdığı ve bu politikayı devam ettirebilmek için hiçbir fedakârlıktan sakınılmayacağı hakkındaki beyanatını da ayrıca hatırlatmaktadır (Son Telgraf, 6 Kasım 1943, s. 1, 5). Böylece Almanya'nın, savaş boyunca tarafsız politika seyreden Türkiye'nin bu politikasını sürdürmesinden memnun bulunacağını hatta temennisinin bu yönde olduğunu belirtebiliriz.

Yine görüşmelerin İngilizlerce açıklanan biçimine göre, Eden, Menemencioğlu'na, “Türkleri kendi başlarına savaşa sürüklemek için baskı yapmak niyetinde olmadıkları” noktasında güvence vermiştir. Ayrıca Eden, hava üslerinin kullanılmasını, ya da Türkiye'nin bir an önce savaşa katılmasını isterken, Menemencioğlu da, Türk hava üslerinin Müttefik hava filolarınca kullanılmasının, Almanya'ya savaş açmış olmaktan farkı bulunmayacağı üzerine yoğunlaştı (Weisband, 2000, s. 86).

Bu doğrultuda, görüşmelerin devam ettiği süreçte, Reuter'in askeri yazarı, “Türkiye'nin savaşa dâhil olması ihtimali ileri sürülmektedir.” biçimindeki yukarıdaki iddialarla ilgili kamuoyuna şu bilgileri sunmaktadır:

“Kahire'de Türk-İngiliz görüşmeleri gerçekleştiği şu sırada, Türkiye'nin harbe girmesi lehinde ve aleyhinde ileri sürülebilecek mütalaaları tartmak faydalı olur. Türkiye harbe girecek olursa iyi teçhiz edilmiş, mükemmel savaş kabiliyetine sahip iki milyonluk bir ordu Müttefiklerin tarafına geçmiş olacaktır. Bu takdirde Müttefikler birbirine yakın birçok üslerden ve bu arada Trakya'dakiler de dâhil olmak üzere çeşitli hava meydanlarından faydalanacaklardır. Bundan başka Çanakkale ve İstanbul Boğazları da açılacak ve bu suretle Rusya'ya doğrudan doğruya yardım edilecektir. Diğer taraftan Balkanlar'a girmek için kolay bir geçit elde edilmiş olacaktır ki, bu geçidin arkasında iyi bir demiryolu da bulunmaktadır. Bu takdirde Türkiye barış konferansında yer alabilecektir. Türkiye'nin müdahalesi harbi birkaç ay kasaltabilir. Buna karşın Türkiye, Almanya ile Bulgar kuvvetlerinin taarruzuna uğrayabilir. Türk şehirlerinin özellikle İstanbul'un şiddetli hava akınlarına uğraması tehlikesi vardır. Bundan başka Müttefiklerin Türkiye ile tam işbirliği tesis edebilmeleri de gecikebilir. Görülüyor ki Türkiye'nin harbe girmesi ile Müttefikler birçok faydalar elde edecek olmakla beraber, acele verilecek kararlar Türkiye

bakımından tatmin edici olmayacaktır. Bu itibarla Türkiye'nin vermek lüzumunu hissedeceği her kararı, her şeyden evvel kendi menfaatlerini göz önünde tutarak vereceğine şüphe yoktur” (Vatan, 6 Kasım 1943, s. 1, 3. ; Tan, 6 Kasım 1943, s. 1).

Yine Reuter'in askeri yazarı, Türkiye'nin savaşa girmesi ile Müttefiklerin elde edecekleri avantajları ve dezavantajları irdelemiştir:

“Evet, Türkiye'nin tarafsızlık siyasetini terk ederek fiilen harbe karışmasından Müttefikler türlü türlü menfaatler elde edecekler; belki bu sayede harp üç, dört ay bile kısaltılmış olabilir, bununla birlikte, Türkiye'nin doğrudan doğruya savaşa girmesinde kendisi için birtakım tehlikeler ve sakancalar da vardır. Dahası İngiltere'nin Orta Doğu'da ve Doğu Akdeniz'de savaş hazırlıkları henüz savaşa doğrudan doğruya karışacak olan Türkiye ile hemen işbirliği yapacak derecede ilerlemiş de değildir. Doğal olarak Türkiye'nin vereceği karar kendi milli menfaatleri çerçevesinde olacaktır” (Us, Vakit, 7 Kasım 1943, s. 1, 4).

Reuter Ajansı'nın askeri yazarından yola çıkan Asım Us, hadiselerin gelişimi etrafında, Türkiye'nin tarafsızlık siyasetinin değişmezliği ilkesine vurgu yapmaktadır. Us'a göre, İngiliz Dışişleri Bakanı Eden, Türkiye Dışişleri Bakanı Menemencioğlu'na Moskova Konferansı'nda ele alınan meseleler hakkında bilgi verecek, fakat Türkiye'nin tarafsız siyasetini terk etmesini gerektirecek herhangi bir teklifte ise bulunmayacaktır. Us, Reuter'in siyasi yazarının meseleleri ayrıntılı değerlendirmede kanaatindedir ve bu noktada şunları kaydetmektedir:

“Türkiye ile İngiltere arasında bir ittifak antlaşması vardır. Moskova Konferansı toplanıncaya kadar Türkiye bu antlaşma çerçevesinde vazifesini sadakatle yapmıştır. Bu konuda İngiltere'nin de şüphesi yoktur. Moskova'da Dışişleri Bakanları konferansının dağılması neticesinde iki tarafın askeri ve siyasi siyasetinde bir değişiklik olmamıştır. Buna göre Türkiye'ye karşı müttefiki tarafından birtakım yeni teklifler yapılması nasıl mümkün olabilir? Kim diyebilir ki Türkiye Moskova Konferansı toplanıncaya kadar müttefiklik vazifesini yapmıyordu ve buna rağmen İngiltere ses çıkarmıyordu da ancak konferansta verilen kararlardan sonra buna lüzum gördü?” (Us, Vakit, 7 Kasım 1943, s. 1, 4).

Türkiye hakkında yabancı kaynakların tefsirleri üzerinde bir değerlendirme yapan Akşam gazetesinde yazar Necmeddin Sadak da, iki müttefik devlet arasında gerçekleştiğini söylediği bu konuşmalarda, Eden'i sadece “dost bir anlatıcı”, Menemencioğlu'nu da “meraklı bir dinleyici” biçiminde değerlendirmektedir. Ardından Sadak, savaş ve barışı kendi sınırları dışında milli emniyet kaygısıyla belirlemek amacıyla olan Türkiye'nin, Moskova Konferansı'nda İngiltere, ABD ve Sovyet Rusya arasında harbi kısaltmak için alınan kararlarda, rol oynayabilmesi arasında hiçbir bağ kurmamaktadır. İngiltere-Türkiye, Türkiye-Sovyet Rusya arasındaki ilişkilerin olumlu olmasından yola çıkan Sadak, Kahire'deki buluşmanın içeriğini müttefik dostluk ve nezaketine dayandırarak, “sinir harbine benzeyen” heyecanlı söylentilerin hepsini baştanbaşa asılsız değerlendirmektedir (Sadak, Akşam, 6 Kasım 1943, s. 1).

Cumhuriyet gazetesi yazarlarından Nadir Nadi de yabancı yayınlarda çıkan yazıları yersiz bulmakta ve şöyle demektedir:

“Alman ordusunun perişan olmaya başladığı, yarın ki hür milletler Avrupa'sına hazırlık yapıldığını okuduğumuz bir sırada, bazı ajans muhabirlerinin durup dururken Türkiye'yi harbe sokmak hususundaki gerekli sebeplerini doğrusu oldukça tuhaf buluyoruz. Harbi kasaltmak, Balkanlara çıkarma yapmak, hava üsleri edinmek gibi istekler hem yersiz hem de lüzumsuzdur.”

Nadi, harbin kısa sürmesini yeryüzündeki her devletin istediğini ancak “Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin politikasının sadece savaşın kısa sürmesi üzerine ayarlanmış bulunmasıyla da, Türkiye'ye az fedakârlığa mal olmayan bugünkü durumunu bırakarak belki de ajans muhabirlerinin hoşuna gitmeyecek şekilde harbe karışmış” olabileceğine dikkat çekmektedir. Adeta Türkiye'nin savaş dışı kalmak gibi resmi bir politikası olmasaydı, Almanya'nın yanında savaşa dâhil olacağı yorumunda bulunmuştur. Ayrıca Nadi, dört yıldır birçok imtihanlardan geçen Türk-İngiliz ittifak antlaşmasının yüzeysel temellere dayanmadığını, ajans muhabirlerinin bunu çoktan anlamaları gerektiğini belirtmektedir. İlaveten Nadi, Türk-İngiliz ittifakının dünyanın önemli bir bölümüne emniyet ve nizam getirdiğini, ayrıca henüz bitmeyen harpte bu ittifaktan daha pek çok müspet işler doğacağını belirtmektedir (Nadi, Cumhuriyet, 6 Kasım 1943, s. 1, 3).

Türkiye'nin müttefiki İngiliz basının da farklı seslerin ortaya çıkması üzerine, bütün dünya tıpkı Türkiye gibi, Kahire Görüşmeleri hakkında yayınlanacak tebliği merakla beklemektedir. Meraklı bekleyiş devam ederken, Ahmet Emin Yalman, görüşmelerin ancak genel hadiselerin çerçevesi içinde ele alınmasının altını çizmektedir. Kahire Görüşmeleri'ni ortaya çıkaran gelişmenin yarınki dünyanın ana çizgilerinin çizildiği Moskova Konferansı olduğunu aktaran Yalman, Kahire Görüşmeleri etrafında Türkiye'nin rolünü sorgulamaktadır:

“Dünya yüzünde hazırlanan ve Moskova Konferansı neticesinde olgunlaşan yeni nizama karşı bizim rolümüz acaba nedir? Bu rol her halde davanın muvaffakiyetine karşıdan karşıya dua eden bir seyirci rolü değildir. Güvenliğin kıymetini hakkıyla bilen bir millet sıfatı ile biz dünyada olup bitenlere karşı hiçbir zaman “neme lazım” demedik. Bu gün komşumuzun başına gelenin yarın bizim de başımıza geleceğini aklımıza yatırdık ve ortak güvenlik için faal bir surette çalışmayı ve fedakârlık etmeyi daima karlı gördük. Bu nedenle günün birinde fırtına kopunca biz derhal saldırganlara karşı cephe aldık. Diğer bazı ülkelerin yaptığı gibi “belki bize sıra gelmez” diye gerçeği göz ardı etmedik. Saldırganlara karşı demokrasi cephesiyle ittifak imzaladık ve İngiltere'nin kazanma ihtimali sifıra yakın bir dereceye düştüğü günlerde bile ittifaktan ve taahhütlerimizden şaşmadık. Sahibi olduğumuz araziye ve hâkim bulunduğumuz geçit yerlerini silahla korumak arzusunda olduğumuzu açıkça belirttik. Bunu sözde bırakmayarak daima silah başında bekledik ve bazı sıkıntılı dakikalarda silaha davranmaktan da çekinmedik. Kahire Görüşmeleri'ne ve bundan sonra vereceğimiz kararları merak eden vatandaşlar şuna emin olabilirler ki verilecek her yeni karar ve varılacak her çeşit yeni tedbir dış ülkelerin arzusu ve baskısı altında değil ancak kendi arzumıza, kanaatimize ve kendi tecrübelerimizin neticesine

göre verilecektir. Geleceğimiz üzerindeki tam hâkimiyet hiçbir meselede elden bırakılmayacaktır” (Yalman, Vatan, 6 Kasım 1943, s. 1, 3).

İkdam gazetesinde çıkan imzasız yazı ise, Kahire Görüşmeleri’ne dair ortada resmi bir açıklama yokken, Londra’da, “kılavuz istemeyen görünen köye -Almanya’ya- çabuk ulaşmak için yardım istenecek” ülke konumunda nitelendirilen Türkiye’nin tarafsızlığının sona ereceğine yönelik yapılan yayınları açık bir üslupla eleştirmektedir. Nitekim gazete, bütün bu değerlendirmelere rağmen Türkiye’nin milli politikasında hiçbir değişiklik olmayacağı noktasında ısrarlıdır. Yani, Kahire Görüşmeleri, iki müttefik Dışişleri Bakanının buluşmasından ve Eden’in Moskova izlenimlerini aktarma fırsatını ortaya çıkarmasından ibaret olduğundan, hadiseler normal seyrinde kabul edilmelidir (İmzasız, İkdam, 6 Kasım 1943, s. 1).

Son Telgraf gazetesinde ise konuyla alakalı daha açıklayıcı bir yazı kaleme alındığı görülmektedir. Gazetede yazan Etem İzzet Benice, öncelikle Türkiye’nin savaşa müdahalesi etrafında, özellikle İngilizlerin elde edeceği menfaatleri şu şekilde sıralayarak kamuoyuna sunmaktadır:

- i. İki milyonluk talim ve terbiyesi yerinde, donanımı iyi, dünya orduları ölçüsü içinde birinci sınıf azimli, inanlı kahraman bir ordunun büyük yardımı,
- ii. Balkanlar’a kolaylıkla nüfuz,
- iii. Balkanlar’a ve Orta Avrupa’ya en yakın hava üsleri,
- iv. İkmal ve ulaşım kolaylığı,
- v. Sovyet Rusya’ya en kısa yoldan yardım.

Ancak Benice’ye göre, İngilizlerin bütün bunları isteyebilmesi ve hatta düşünebilmesini ise: “i. Türkiye’yi ve Türk milletini tanımaması, ii. Türk milli politikasını kavramamış bulunması, iii. Türk ordusunun bu harp içindeki rolünü anlamamış olmasına” bağlamaktadır. Çünkü Türk ordusu, ancak kendi vatan ve istiklalinin bekçisi ve koruyucusudur. Yani bu durumda Türkiye’nin harbe müdahalesi ancak Türk ordusunun kendi vatanının koruyucusu biçiminde olacaktır. Buradan hareketle, Türk milli politikasının en başında Türk vatanının ve milletinin kendi menfaatleri gelmektedir. Böylece İngiliz gazetelerinin iddialarına yanıt veren Benice, Kahire Görüşmeleri’ni, İngilizlerin müttefiki Türkiye’ye ile yaptığı normal bir temas şeklinde yorumlamakta, ancak mantığın aksi durumunda yani Reuter yazarlarının haklı çıkması durumunda ise son sözün daima Milli Şef ve milli irade de olduğunu aktarmaktadır. Bu durumda yazara göre, Türk kamuoyuna düşen görev, hadiselerin sislerle örtülü olduğu böyle anlarda yabancı yayınların tahmin ve yorumlarına kapılmamak, nereden gelirse gelsin propagandaya ve gürtlüye pabuç bırakmamaktır (Benice, Son Telgraf, 6 Kasım 1943, s. 1, 5).

Fark edileceği üzere Türk basını, Kahire Görüşmeleri üzerine, olumlu bir bakış açısı sergileyerek, kamuoyuna, Kahire’de Eden’in Menemencioğlu’na Moskova’da alınan kararları ilettiğini ifade ederek, iki dışişleri bakanı görüşmesini adeta bir bilgilendirme görüşmesi şeklinde yorumlayacaktır. Ancak ilerleyen zaman

sürecinde basın, özellikle Türkiye'nin savaşa dâhil olmasıyla Müttefiklerin elde edecekleri avantajlar ve dezavantajları değerlendiren İngiliz basınındaki yazılardan yola çıkarak, kamuoyuna sağduyu tavsiye edecektir. Telkin edilen sağduyu etrafında yayın yapan Türk basını, Türk milletinin menfaatleri etrafında hükümetin alacağı her türlü kararda, karar alıcıların milli iradeyle hareket edeceği konusunda kamuoyunu ayrıca bilgilendirerek, her çıkacak karara karşın itidal tavsiye etmiştir.

Türk basının alttan alta kamuoyunu hazırladığı dönem içerisinde, Eden, Türk hava üslerinin Müttefiklerin kullanımına açılmasını veya Türkiye'nin hemen Müttefik Devletler safında savaşa katılmasını istemiştir. Eden'in yukarıdaki Müttefik taleplerini öne sürmesine karşın, Menemencioğlu da gerek Türk kamuoyunun gerekse Müttefiklerin lojistik yeteneklerinin, Türkiye'nin hemen savaşa girmesi için hazır olmadığına vurgu yapmıştır. İlaveten Menemencioğlu, İngiliz-Amerikan ortak güçlerinin Balkanları istila edecekleri vaadinin, Türkiye'nin savaşa katılmasını askeri yönden etkilemesinin mümkün olmayacağını savundu. Diğer taraftan Menemencioğlu'nun düşüncesine göre, İngiliz uçak filoları Almanları çileden çıkarmaya yetecek, ama Türkiye'yi istiladan kurtarmaya yetmeyecekti. Bu nedenle Menemencioğlu her türlü yarım çareye kesinlikle karşı çıkarak: "Türkiye, ne yalnızca üs vermekle yetinerek pasif bir yol oynamaya çalışacak ne de "kıyıda kalıp Almanlara yüz verecektir" düşüncesinde hareket etmiştir. Dolayısıyla Türkiye, İngilizler ve Amerikalılar Balkanlardaki varlıklarıyla yeterli bir koruma sağlanmadıkça, etken bir biçimde savaşa girmeyecekti. Türkiye'nin önerisi görüşmeler boyunca bu şekilde gelişecektir (Weisband, 2000, s. 86-87). Ayrıca Menemencioğlu, Eden'in Moskova Konferansında Rusların isteklerini "olduğu gibi" tekrarladığını kavradığını (Weisband, 2000, s. 89) belirtmektedir. Bu noktada Menemencioğlu, yayınlanmamış anılarında şunları yazmıştır: "Bay Eden'in Rusların ısrarı üzerine... Kahire'de Türkiye'nin savaşa acele katılması konusunda üstelediğini anlamakta gecikmedim" (Goloğlu, 2009, s. 224). Türkiye'nin savaşa bir an önce girmesini talep eden ülkenin Rusya olduğunun farkında bulunan Türk karar alıcılar, Menemencioğlu üzerinden Eden'e, Türkiye'nin vaktinden önce savaşa katılmasının Rus çıkarlarına hizmet ederken; Türk ve Müttefik çıkarlarına zarar vereceğine dair argümanlar ortaya koymak istemişlerdir. Bu doğrultuda Kahire'de Menemencioğlu, Eden'e açık bir biçimde "Rusya'nın Romanya ve Bulgaristan'a yerleşmesine yardımcı olmak için" Türkiye'nin savaşa katılmayı hiç arzu etmediğini aktarmıştır. Diğer taraftan Türkiye, Rus birliklerinin Doğu Akdeniz'e sızmaları için, gelip geçecekleri bir yol olmaya da istekli değildi. Bu politikalar etrafında hareket eden Türkiye, savaştan muzaffer çıkacak olan Sovyetler Birliği'nin karşısına, güçlü ve yıpranmadan çıkmak amacındadır. Bir bakıma Türkiye, Almanlara karşı savaşın bütün kaynaklarını tüketmek niyetinde değildi. Sovyet Rusya meselesinde siyaseti ortada bulunan Türkiye, ne var ki, Eden'i ikna edemedi. Buradan hareketle Türkiye bu kez, Sovyet tehdidi üzerine görüşlerini arka plana iterken, Müttefik taleplerine direnmek üzere lojistik ve askeri taktiklere girişecektir (Weisband, 2000, s. 92-94).

2. Kahire Görüşmeleri'nin Sona Ermesi ve Yayınlanan Tebliğler

Etrafında birtakım söylentilerin dolaştığı görüşmelerin sona ermesi üzerine Kahire'de yayınlanan resmi tebliğ ise oldukça sadedir:

"Türkiye Dışişleri Bakanı Bay Numan Menemencioğlu ve Birleşik Krallık Dışişleri Bakanı Anthony Eden, 5 ve 6 Kasım 1943'te Kahire'de buluşmuşlardır. Genel durum hakkında

Moskova Konferansı neticelerinin bilgisiyle aydınlanan bir fikir alışverişinde bulunulmuş ve iki bakan arasındaki görüşmeler ülkelerini bağlayan dostluk ve ittifak zihniyeti içerisinde cereyan etmiştir” (Vakit, 8 Kasım 1943, s. 1; Ulus, 8 Kasım 1943, s. 1).

Görüşmelerin bitmesi neticesinde Rador Ajansı'nın geçtiği habere Bükreş'ten ulaşan Anadolu Ajansı, kamuoyuna şu bilgileri ulaştırmaktadır:

“Moskova Konferansı'ndan sonra Kahire'de yapılan Menemencioğlu-Eden görüşmesi birbirine zıt birçok tahminler yürütülmesine ve bunlara istinaden yayın yapılmasına yol açmıştır. Bu haberlerin kaynakları özellikle Berlin ve Londra olmuştur. Bu zıt haberler dolayısıyla bazı gazeteler bugüne kadar Türkiye'nin savaşa gireceğini, İngiliz ve Amerikan hava ve deniz kuvvetleri için Türkiye'den üsler isteneceğini ve Kahire Görüşmeleri'nin İngiltere hükümetinin daveti üzerine yapılmakta olduğunu, bu nedenle de mezkûr görüşmelerin savaşın geneli üzerinde çok önemi siyasi bir mahiyeti bulunduğunu yazmışlardır. Genel durum hakkında Moskova Konferansı neticelerinin bilgisiyle aydınlanan bir fikir alışverişinde bulunulmuş ve iki vekil arasındaki görüşmeler ülkelerini bağlayan dostluk ve ittifak zihniyeti içinde gerçekleşmiştir” (Vakit, 8 Kasım 1943, s. 1).

Anadolu Ajansı'nın Londra'dan edindiği bilgiye göre, Eden-Menemencioğlu görüşmelerinden sonra yayınlanan resmi tebliğ, Londra gazetelerinde memnuniyetle karşılanmıştır. Bu memnuniyet içerisinde görüşmelerin, dostluk ve ittifak zihniyeti içinde yapıldığı ve Türkiye'nin harbe girmeden de Müttefiklere önemli yardımlarda bulunabileceği öne çıkarılmaktadır (Vakit, 9 Kasım 1943, s. 1).

Kahire Görüşmeleri hakkında, Ankara Radyo gazetesinin değerlendirmesi ise, Kahire'de Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Dışişleri Bakanı Menemencioğlu ile İngiltere Dışişleri Bakanı Eden arasındaki görüşmelerin sonunda çıkarılan tebliğin, bu görüşmeler hakkında dünya basın ve radyolarındaki yorumlara ara vermediği yönündedir. Gazeteye göre, tebliğde açık olarak ifade edilen mananın dışında başka manalar aramak boşunadır. Bu açıdan Kahire Görüşmeleri, Eden'in, Menemencioğlu'na Moskova'da yapılan konferans hakkında bilgi vermesiyle ilgilidir. İki dışişleri bakanı bu vesika ile fikir alışverişinde bulunmuştur (Vatan, 9 Kasım 1943, s. 1). Ancak Ankara Radyo gazetesinin aksine, Moskova'da çıkan Harp ve İşçi Sınıfı mecmuası, Türkiye gibi tarafsız memleketlerin alacakları vaziyetle, savaşı kısaltmak noktasında önemli rol oynayabileceklerini ve böylece tarafsızların Hitler'e karşı harekette doğrudan doğruya yardım politikası takip etmelerinin çok önemli neticeler verebileceğini aktarmaktadır (Son Telgraf, 9 Kasım 1943, s. 1, 3).

Kahire Görüşmeleri sonrasında yayınlanan resmi tebliğ Türk basınında, Türkiye'nin askeri ve siyasi durumunda bir değişiklik yaratmayacağı biçiminde değerlendirmelere konu olmuştur. Son Telgraf gazetesinde yazan Benice, Türkiye'nin İngiltere ile olan köklü dostluk ve ittifak zihniyeti çerçevesinde milli politikasını sürdürdüğünü aktarmaktadır. Bu nedenle Türkiye'nin milli politikası sayesinde, insanlık, adalet ve hak prensibi ülküsüne dayandırarak barışa katkı sunduğunu belirten Benice, Kahire Görüşmeleri'ne hâkim olan havanın bu

izah çerçevesi dışında bir başkalık kaydetmesine imkân tanımamaktadır. Bu nedenle görüşmelerde Eden'in, Türkiye'nin müttefiki ve dostu bulunan İngiltere'nin bir bakanı olarak, Moskova Konferansı'nda konuşulan bütün safhalar ve verilen kararlar üzerinden Türkiye'yi aydınlattığını belirten Benice, burada geçen müttefik kelimesinin mutlaka birlikte harp eden veya edecek olan demek değil midir? Şeklinde zihinleri meşgul eden soruya yanıt vermekten geri durmamıştır: “İngiltere ile olan ittifakımıza tecavüzi bir ittifak ruhu ve manası hâkim değildir. Aramızdaki antlaşmanın hükümleri ve Adana Konferansı kararları bu ittifakın mana ve kapsamını iyice aydınlatır halde bulunmaktadır ve taraflar bu aydın ruha sadıktır” (Benice, Son Telgraf, 8 Kasım 1943, s. 1, 5).

Yeni Sabah gazetesinde çıkan imzasız yazıda da, üzerinde bir yığın fırtına koparılan Kahire Görüşmeleri'nin çok sakin bir hava içinde geçtiği ve gayet açık bir resmi tebliğ ile sona erdiği belirtilmektedir. Bundan dolayı Kahire Görüşmeleri'ni, bir haber alma buluşması içeriğini koruduğunu aktaran yazı, iki dışişleri bakanının Moskova Konferansı neticelerinin bilgisi ile aydınlanan bir fikir alışverişinde bulunduğunu öne çıkarmaktadır. Kahire Görüşmeleri'ni, Kazablanka toplantısının ardı sıra İngiltere Başbakanı Churchill'in Adana'ya gelerek Türkiye Cumhuriyeti Devleti Cumhurbaşkanı İnönü'ye, ABD Başkanı Roosevelt'le aralarında kararlaştırılan meseleleri haberdar ettiği bu fikir alışverişi geleneğinin, parlak bir halkası biçiminde değerlendiren yazı, görüşmelerin, bu nedenle, dostluk ve ittifak zihniyeti içinde devam ettiğini öne çıkarmaktadır. Milletlerin hür ve bağımsız yaşamalarını isteyen Türk politikasının, hiçbir zaman savaş siyaseti gütmemesinden yola çıkan yazı, bu nedenle “harp baykuşlarının” çıkardıkları seslerle bu yüksek düşünceler arasında, büyük farklar ve tezatlar bulunduğunu söylemektedir (İmzasız, Yeni Sabah, 9 Kasım 1943, s. 1).

Görüşmeler hakkında yayınlanan resmi tebliğ üzerine Tanin gazetesinde Hüseyin Cahit Yalçın, iki dışişleri bakanı arasında bir fikir alışverişi yapıldığını ve Moskova Konferansı'nın neticelerinin bilgisiyle aydınlanan bu görüşmelerin, Türkiye ve İngiltere'yi birbirlerine bağlayan dostluk ve ittifak zihniyeti içinde geliştiğini yazarak, basının ortak yorumuna destek vermiştir. İlaveten Yalçın, merak ve dedikodular etrafında iki gün süren görüşmelerin, dört buçuk senedir sürdürülen Türk dış politikasında esaslı bir değişiklik ve yenilik getirmeyeceğini beklememektedir (Yalçın, Tanin, 9 Kasım 1943, s. 1).

İngiltere Dışişleri Bakanı Eden de, Kahire'den İngiltere'ye döner dönmez, Moskova Konferansı ve Kahire mülakatı hakkında Avam Kamarası'nda izahat vermiştir:

“Moskova Konferansı neticeleri ümidimin de üzerinde olmuştur. Konferans dostluk havası, karşılıklı minnet ve itimat duygularıyla devam etmiştir. Askeri müzakereler herhangi bir safhadan daha fazla rol oynamamıştır. Harbi kısaltmak hususundaki kararlarımızı, büyük bir söz açıklığı ile ancak ortak düşmanın aleyhine gelişmeye başladığı zaman ilan edebilirim.”

Bunun dışında Dışişleri Bakanı Menemencioğlu ile Kahire'de gerçekleştirdiği görüşmeler hakkında kısaca bahseden Eden, Türkiye Dışişleri Bakanı ile genel duruma ve Moskova Konferansı kararlarına dair görüşüğünü ancak meslektaşının hükümetine bilgi vermek üzere Ankara'ya dönmüş bulunmasından kaynaklı, şimdilik buna dair söyleyeceği başka bir şey bulunmadığını aktarmıştır (İkdam, 1 Kasım 1943, s. 1).

Ülkesine dönen Eden'den başka, Türkiye Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu ve heyeti ise özel bir trenle 10 Kasım'da Ankara'ya dönmüştür. Kahire'den Ankara'ya dönmekte olan Menemencioğlu, Adana'dan

geçerken, “ferah verici haberlerle” ülkesine döndüğünü söylemiştir. Dünya basın ve radyolarının, Türkiye’nin Müttefikler safında savaşa dâhil olması ve Sovyet Rusya’ya üsler vermesi biçiminde Kahire Görüşmeleri etrafında çeşitli yorumlar ileri sürdüğü şeklindeki soru üzerine Menemencioğlu: “İleri sürülen tahminler ve tefsirler tamamıyla yanlıştır. Sıkıntıyı gerektirecek hiçbir şey yoktur” açıklamasını yapmıştır. Ankara’ya döndüğü gün Menemencioğlu, yanında başbakan ile birlikte, cumhurbaşkanı tarafından kabul edilmiştir. Başbakanın başkanlığında toplanacak olan Vekiller Heyeti’nde de, bakan, Kahire Görüşmeleri hakkında bilgi vermiştir (Akşam, 11 Kasım 1943, s. 1).

Tasvir-i Efkâr gazetesinde imzasız çıkan başmakale, Menemencioğlu’nun Adana’ya ayak basar basmaz “Kahire’den ferah verici haberlerle geliyorum” sözlerine odaklanmıştır. Gazete, Menemencioğlu’nun yukarıdaki sözleri etrafında, Türk kamuoyunun rahatladığını yazarken, Kahire Görüşmeleri üzerinden Türkiye’yi tahrik maksadıyla yapılan yayınların zaten Türk kamuoyunu hiç telaş ve endişeye düşürmediğini de ayrıca aktarmaktadır. Ardından yazar, bir meslektaşının Kahire Görüşmeleri etrafında süregelen dedikoduların ilk günlerinde “büyük devletler o muazzam vasıtalarla uçan kaleleri ve yürüten istihkâmlarıyla bu savaşı bitiremiyor da şimdi Türkiye savaşa dâhil olur olmaz mı savaş bitecek?” biçimindeki söylemi üzerinden, bu tarz mantıksız iddialarla Türk milletinin izlediği dış siyasetinden vaz geçmeyeceğini öne çıkarmaktadır. Ancak yazar, Türk milletinin uyarmaktan da geri kalmamıştır:

“Bugünkü durumun aydınlanmasına ve ferahlı haberlerin gelmesine bakıp da uyanık durmaktan asla vazgeçmemeliyiz. Her işte hele bugünkü savaş gibi her tarafa saldıran bir afetin hükümran olduğu zamanlarda muvaffakiyetin ve selametın tek sırrı sürekli olarak etrafi kollamak, kimsenin vaadine ehemmiyet vermeden sadece kendine güvenmektir” (İmzasız, Tasvir-i Efkâr, 12 Kasım 1943, s.1, 3).

Kahire Görüşmeleri etrafında yayınlanan resmi tebliğden ve yapılan açıklamalardan sonra ortamın sakinliğini koruduğu bir aşamada, Amerika’nın tanınan United Press Ajansı Kahire muhabirinin, verdiği bir haberi yayınlamıştır. Bu habere göre, Eden, Menemencioğlu’ndan Türkiye’de hava üsleri verilmesini ve Rusya’ya levazım gönderilmesi için de Boğazların açılmasını istemiş fakat Menemencioğlu bu istekleri reddetmiştir. Ancak Türk kaynaklarında Amerikalı muhabirin iddiasını doğrulayacak hiçbir haber yer almamıştır. (İmzasız, Tasvir-i Efkâr, 14 Kasım 1943, s. 1).

Tasvir-i Efkâr gazetesini, Amerika’nın ciddi ajansı kabul edilen United Press Ajansı’nın, Kahire Görüşmeleri’nin başından beri dolaşan hava üsleri ve Boğazlar meselesi söylentilerini tazeleyerek, son bir defa ortalığı yoklamak isteyebileceğini, kamuoyuna aktarmaktadır. Ancak gazete, bu çok büyük davaların United Press Ajansı gibi ajansların uydurmaları ve radyo yaygaraları ile halledilemeyeceğinin altını çizmektedir. Ardından gazete, Lozan Antlaşması’ndan beri Türkiye’nin her fırsatta kimsenin bir karış toprağında gözü olmadığını, bütün komşularının her türlü hukukuna riayet etmeyi kendine gaye edindiğini söyleyerek, Türkiye’nin durup dururken İkinci Dünya Savaşına karışmakla harbin çabuk biteceği iddiasını tamamen manasız bir iddia şeklinde yorumlamaktadır. Bu nedenle gazete, “güya” savaşa dâhil olacak Türkiye’nin, şimdiye kadar

çok iyi geçindiği Bulgaristan'la birdenbire ne diye kanlı bir maceraya girişebileceğini akla yatkın görmemektedir. İlaveten gazete, İkinci Dünya Savaşı'nın aktörlerinden İnönü'nün de, Lozan'dan beri takip edilen Türk dış siyasetini korumakta azimli bulunduğunu, bu nedenle de hiçbir teklif veya tehdit ya da hiçbir rivayet ve şayiannın İnönü'yü izlediği yoldan çeviremeyeceğini vurgulamaktadır. Bu doğrultuda gazetenin değerlendirmesi şu şekildedir: “Netice de görülecek ki karışıklığa yol açabilecek zamanın nazikliğinden istifade ile bulanık suda avlanmak isteyenlerin gizli ve kirli emelleri değil ancak Türkiye'nin azim ve kararı galip gelecektir” (İmzasız, Tasvir-i Efkâr, 14 Kasım 1943, s. 1, 5).

Kahire Görüşmeleri etrafında önemli gelişmelerden biri de, 16 Kasım 1943 saat 15'te Trabzon Vekili Hasan Saka'nın başkanlığında toplanan CHP Meclis Grubu'nda, Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu'nun söz almasıdır (Tan, 17 Kasım 1943, s. 1). Parti müzakeresinin önemli konusu, Menemencioğlu'nun, İngiliz Dışişleri Bakanıyla Kahire'de yapılan görüşmedir. Menemencioğlu yaklaşık dokuz buçuk saat süren grup toplantısında, hükümet adına gerekirse Mihver'e savaş açmak için yetki istedi. Ancak grup toplantısında, özellikle kendisinin, cumhurbaşkanının ve başbakanın Türkiye'yi mümkün olduğunca savaşa sokmamak niyetinde bulduklarını belirtmiştir. Weisband'a göre Menemencioğlu, toplantıda, hükümetin, İngiltere'nin isteklerini kabul etmesini onaylatmak üzere önemli bir rol üstlenmiştir. Hükümetin önerisinde, Türkiye'nin ancak Türk ordusu “düşmana yeter derecede direnebilecek gerekli askeri yardımı aldıktan sonra” savaş dâhil olması şartının bulunduğunu belirten Menemencioğlu, alınan kararın İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi Hugessen'e duyurarak, savaşa girme ilkesinin kabul edildiğini sadece Türkiye'nin müdahale zamanını kararlaştırmanın kaldığını bildirdi. Menemencioğlu, eğer İngiltere istedikleri yardımı yaparsa, Türkiye'nin ne zaman savaşa katılabileceğini de İngiltere'nin belirleyeceğini açıklamış; buna karşılık İngiliz yardımının ağır ve ya yetersiz olması durumunda savaşa ne zaman girebileceğini sadece Türkiye belirleyecekti (Weisband, 2000, s. 99-100). Deringil'e göre, Türk diplomasisi böylelikle savunma hattında taktiksel bir geri çekilmeye başlayarak, Türkiye'nin tarafsızlığı üzerinde durmak yerine, savaşa girmeyi kabul ettiğini söyleyecektir. Bu söylem etrafında ise hazırlıksız bulunulduğu ve savaşta ne rol oynayacağını bilmediği savları arkasında yeniden mevzileneyecektir (Deringil, 2014, s. 218). Bu mevzilenme çerçevesinde Menemencioğlu, Hugessen'e, Türk hükümetinin katılacağı savaşta nasıl bir rol oynayacağına dair şartını ileri sürmüştür. Buna göre Türk ve Batılı Müttefik kuvvetlerinin Balkanlarda nasıl işbirliği yapacakları üzerine özel planlar tamamlanmadıkça, Türkiye savaşa katılmayacaktı. Bu durumda Türkiye, Balkanlarda, Batılı Müttefiklerle işbirliği ve koordinasyon temeline dayanan çabalarla savaşa katılabileceğini kabul ettirmiştir (Weisband, 2000, s. 100). Anlaşılacağı üzere savaşın başından beri izlediği tarafsızlık dış siyasetini Kahire Görüşmeleri'nden sonra terk eden ve prensipte savaşa katılmayı kabul eden Türkiye, bu yeni durumu resmi dış politika biçiminde benimserken, parti grubu yayınladığı tebliğde ayrıntıya girmeden, aşağıdaki açıklamalara yer vermiştir:

“Kahire Görüşmeleri'nde yayınlanan tebliğde söylendiği gibi iki vekil arasında dostluk ve ittifak havası içinde milletlerarası vaziyet ele alındığı gibi ittifak antlaşması gereği görüşülmesi gereken meseleler de görüşülmüştür. Türkiye Dışişleri Bakanı İngiltere ile ittifak antlaşmasının gereklerini muhafaza ederek Türkiye'nin hareket hattını izah etmiştir. Parti grubu ise etraflı malumat aldıktan sonra hükümetin hareketini ittifakla kabul etmiştir”(Tan, 17 Kasım 1943, s. 1).

CHP Grubunda yayınlanan resmi tebliğden yola çıkan Berlin hükümeti, Türkiye'nin tam tarafsızlık siyasetine devam edeceğine ve Türk milletinin kendi hükümeti tarafından takip edilen siyasetin millet ve ülkenin öz menfaatlerine uygun olduğundan emin olarak tarafsızlık siyasetini sürdüreceğine dair kanaatini ileri sürmüştür (Akşam, 19 Kasım 1943, s. 1).

Türkiye ve Kahire Görüşmeleri hakkında Alman Dışişleri Bakanlığı, Türk basınında yayınlanan “objektif demeçleri” ve özellikle Türkiye Dışişleri Bakanı Menemencioğlu'nun ülkeye dönmesinden sonra Cumhuriyet gazetesinin özel muhabirine beyanatını⁵ (Cumhuriyet, 11 Kasım 1943, s. 1, 3) hatırlatarak, Türkiye'nin Avrupa'daki vaziyeti üzerinde şu veya bu şekilde etkili olabilecek kuvvetleri çok iyi tanıdığına dikkat çekmektedir (Vakit, 17 Kasım 1943, s. 1, 4).

Parti grubunda yapılan müzakerelerin ardından yayınlanan resmi tebliği, Türk basınında farklı değerlendirmelere konu olacaktır. Bu bağlamda tebliği fevkalade kuru ve belirsiz zikreden Tan gazetesi yazarlarından M. Zekeriya Sertel, dedikodulu konferans biçiminde zikrettiği Kahire Görüşmeleri'nin ardından yayınlanan tebliğin Türk kamuoyunu rahatlatmadığına dikkat çekmiştir. Yine Sertel, siyasi açıdan Kahire Görüşmeleri münasebetiyle Türkiye'nin siyasi vaziyetinin söylenmesinde mahzur bulunmayan kısımlarının halka anlatılmasını faydalı bulmaktadır. Bu nedenle Sertel son parti toplantısında konuşulan meseleler hakkında, halkın bilgilendirilmesi düşüncesini savunmaktadır:

“Milletin baştakilere itimadı vardır. Fakat hükümetin de halka itimat göstermesi, kendi hareket hattı hakkında onu aydınlatması lazımdır. Bir davanın milli olabilmesi için bütün millet tarafından benimsenmesi icap eder. Bir işi, milletin benimseyebilmesi için ise onu bilmesi gerekir. Kamuoyu ancak aydınlıkta yaşayabilir; millet karanlıkta kaldıkça efkârı umumiyeye teessüs edemez” (Sertel, Tan, 18 Kasım 1943, s. 1-2).

Tan gazetesinde çıkan yazının bir benzeri, Son Telgraf gazetesinde yazan Benice tarafından kaleme alınmıştır. Yazar, meclis parti grubu toplantısının uzun yıllardan beri ilk defa gece yarısından sonraya kadar devam ettiği için kamuoyunun merak içerisinde kaldığını belirtmektedir:

- i. “Harbe girmeye mi karar verdik?”
- ii. Kahire’de bizden harbe girmemiz veya üsler vermemiz istendi de ret mi ettik?
- iii. Acaba ilkbaharda topyekûn Avrupa kalesine taarruz başlarken biz de harbe katılmış mı olacağız?”

Benice yukarıda sıraladığı bu soruların farklı şekilde cevaplanması ve gazetelerin bu konuda yaptığı

⁵ Adana’da Cumhuriyet gazetesi muhabiriyle görüşen Menemencioğlu: “Kahire’den ferah verici haberlerle döndüğünü, zaten şimdiye kadarda hep ferah verici haberler getirdiğini ilave etmiştir”. Ardından muhabir, Kahire Görüşmeleri hakkında dünya basın ve radyolarında yapılan, Türkiye'nin Müttefik safında savaşa gireceği veya Sovyet Rusya’ya üsler vereceğine dair yayınlar, tefsirler ve şayialara karşın, Menemencioğlu'nun ne düşündüğünü sormuştur. Menemencioğlu bu tür yayın ve tefsirlerin tamamen yanlış olduğunu dolayısıyla da sıkıntıyı gerektirecek bir durumun mevcut bulunmadığını ifade etmiştir.

yayımların da yeterli olmamasından dolayı kamuoyunun tereddüt ve merak içerisinde kaldığına dikkat çekmektedir. Bu merakın giderilmesi etrafında Benice, partinin Kahire Görüşmeleri üzerindeki tebliğinin açık olmamasından kaynaklı, yakın zamanda meclis içtimalarının birinde daha ayrıntılı izahat verileceğini beklemektedir. Diğer taraftan ise Benice, Türkiye'nin milli politikasında bir değişikliğin söz konusu olamayacağını da ilave etmektedir. İkinci Dünya Savaşı'nın beşinci yılında savaş ziline Balkan kapılarında ve şehirlerinde çaldığı bir devrede Moskova Konferansı'nı ve Kahire Görüşmeleri'ni takip eden CHP meclis grubunun sabahlara kadar devam eden toplantısının, merak uyandıran bir gelişme olduğuna bir daha vurgu yapan Benice, Türkiye'nin devletçe, milletçe ve siyasetçe düne nazaran daha aktif bir durum muhafaza etmesini de doğal bulmaktadır:

“Türk vatandaşının bu sırada kendisini dedikoduya şu veya bu tefsir veya tahmine kaptırması doğru değildir. Bu nedenle olayların gelişimini beklemek, bazı kimselerin yorumlarından uzak kalmak ve daima madde ve manada gevşememiş bulunmak en çıkar ve salim yoldur. Bu itibarla, i. Harbe girmeye mi karar verdik?, ii. Kahire'de bizden harbe girmemiz veya üsler vermemiz istendi de ret mi ettik? gibi soruların peşinde koşmak, bunlara şahsen veya kulaktan kulağa cevap aramak boş ve faydasızdır. Bizden üs isteyen oldu mu, olacak mı, olur mu? Bu husustaki bilgimiz vatandaşınkinden farklı değildir. Ancak hemen ilave edelim ki Türk milleti gerektiğinde harbe girmeyi üs vermeye tercih eder. Bu nedenle özellikle bu tefsirlere kulak asmanın, zerre kadar değer vermenin asla yeri yoktur ve olamaz” (Son Telgraf, 19 Kasım 1943, s. 1, 3).

Sertel'in ve Benice'nin kaleme aldıkları makaleler, diğer gazeteler de ise tepkiye neden olmuştur. Bu bağlamda Ulus gazetesinde yazan Falih Rıfık Atay'ın başmakalesinin başlığı “Birtakım Manasız Yazılar”dır. Atay makalesinde: “Bu halk bir devletin açığa vurulmasında kendisinin hiçbir faydası olmadığı surları olacağını da, sözde aydınların birtakımından daha iyi bilir” sözleriyle Sertel'i ve Benice'yi eleştirmektedir. Halkın ise tebliğin manasını çok iyi anladığını özellikle de sorumlu hükümetin esasları TBMM'de tespit olunan hareket tarzının, CHP Grubu ve Müstakil Grup tarafından ittifakla kabul edildiğini bilmesiyle derin güvene sahip bulunduğu vurgu yapmaktadır. Kafası çalışan her Türk vatandaşının güven duyduğu dış politika hakkında: “Onu sarsmak veya onun etrafında şüpheler uyandırmak isteyen her teşebbüsü hele cihanın ateşle yandığı, harp cephelerinin memleket sınırları etrafında dolaştığı sıralarda, hoş görürüz zannetmek, gaflete düşmek olur” değerlendirmesini yapmaktadır. Ardından da Türk gazetelerinin baş vazifesini, TBMM'nin tedbirlerine inanan ve onun vereceği her kararı kendi menfaati için verildiğine itimat eden, Türk milletinin itimatını bozmaya yeltenmemek, biçiminde belirlemiştir. Bundan başka Atay makalesini şu şekilde bitirmektedir: “Yarın harp var diye ortalığı bulandırarak avlanmak isteyen ticaret veya siyaset vurguncularının yahut hiç harp tehlikesi yok diye milli uyanıklığı söndürmek ve uyuşturmak isteyen suikastçıların oyunlarına getirilecek saflar olduğumuzu kim sanıyor”⁶ (Atay,

⁶ Atay'ın adı geçen makalesi, 20 Kasım tarihli Cumhuriyet gazetesinde “Ulus'un Şiddetli Bir Yazısı” haber başlığı altında yayımlanmıştır (Cumhuriyet, 20 Kasım 1943, s. 1). İkdâm gazetesi de: “Dünkü Ulus'ta Falih Rıfık Atay Birtakım Manasız Yazılar”, başlığı altında bir makale neşretti, bu yazıda Atay, “İstanbul gazetelerinden birinin Kahire Görüşmeleri ve Meclis Parti Grupları müzakereleri hakkında daha açık malumat verilmesini isteyen yazısını ele almıştır” açıklamasını kullanmıştır (İkdâm, 20 Kasım 1943, s. 1, 3). Vatan gazetesi de “Parti Grubu Toplantısı ve Falih Rıfık Atay'ın Bir Makalesi” başlığı altında 20 Kasım 1943 nüshasında Ulus'ta çıkan başmakaleyi yayımlamıştır

Ulus, 19 Kasım 1943, s. 1-2).

Tan gazetesinin, CHP'nin parti grubunun toplanması ve görüşmelerin uzaması etrafında “Yoksa partide harbe girmek kararı mı verildi?” şeklinde endişeye düşerek, parti müzakerelerinin neticesinde neşredilen tebliğin yetersiz olduğunu ileri sürmesi Vatan gazetesi yazarı Asım Us'u rahatsız etmiştir. Böylece Us, eleştirel bir makale kaleme almıştır. Çünkü Us, Moskova'da İngiliz, Amerikan ve Rus Dışişleri Bakanları arasında Türkiye'nin haklarına, menfaatlerine, taahhütlerine ve istiklaline aykırı bir karara varılmadığından emindir. Türkiye'nin savaş karşısında hukuki durumunun savaşın başında imzaladığı Türk-İngiliz karşılıklı yardım paktı temeline dayandığını aktaran Us, Türkiye'nin savaşın başında olduğu gibi şimdi de savaşa girmesini gerektiren vaziyet görmemekle birlikte, antlaşma etrafında üzerine düşecek vazifeleri de her vakit yapmaya hazır bulunduğunu beyan etmektedir. Bu aktarımlarından sonra Us: “Müttefikler Türkiye'den üs istemişlerse de Türkiye vermemiştir. Öyle ise Türkiye, İngiltere ile olan İttifak antlaşmasını bozmuyor mu?” tarzında çıkan dedikodulara cevap vererek, Türk milletini uyanık olmaya davet ederek şunları söylemiştir:

“Ortada bugün Türkiye'yi harbe girmek kararı vermeye sevk edecek bir vaziyet yok ise Müttefiklere üs vermek meselesi de yok demektir; zira savaş dışı olan bir devletin muhariplerden birine üs vermesi harp kararlarından önce savaşı fiilen kabul etmesi demektir. Fakat bütün bu yorumlardan sonra tekrar etmeye lüzumlu görürüz ki bugün Türkiye'nin savaşa girmeye veyahut kesin olarak muharipler arasında tarafsız bir durumda kalmaya karar vermiş olması gibi bir vaziyet mevcut olmamakla beraber hiç kimse her an savaş tehlikesi bulunmadığını iddia edemez. Bu nedenle her Türk vatandaşı dünya harbinin en çetin safhasına girmiş olduğu ve savaş alevlerinin etrafımızı sarmış bulunduğu bu zamanda savaş tehlikesiyle karşı karşıya bulunduğunu unutmamalıdır” (Us, Vakit, 19 Kasım 1943, s. 1).

Akşam'da yazan Sadak da, Sertel'in Kahire Görüşmeleri'yle ilgili parti toplantısından sonra neşredilen tebliği yetersiz bulmasını ve partideki konuşmaların ardından verilen izahatın gizli tutulmasından dolayı şikâyetini değerlendirdiği makalesine şöyle bir cevap vermiştir:

“Bir devletin, yüksek siyaset meselelerini her safhada, günü gününe halk münakaşasına ve sokak dedikodusuna, olduğu gibi arz ederek yürüttüğü nerede görülmüştür? Böyle bir usul, ciddi devlet idaresine yakışmayacak derecede zararlı, neticeleri bakımından memleketi batırıcı olur.”

Ayrıca ortada merak edilecek bir vaziyetin zaten bulunmadığını belirten Sadak, Türkiye'nin değişmeyen ittifak politikası çerçevesinde İngiltere ile Türkiye'nin, iki ülkenin menfaatlerinin en uygun şeklini bulmak kaygısıyla gerçekleştirdiği Kahire Görüşmeleri'nde neşredilen tebliğin dedikoduya ve heyecana sebebiyet vermeden kamuoyunu tatmin ettiğini söylemektedir. Çünkü Sadak'a göre, Türk milleti Büyük Şefi'ne ve hükümetine sonsuz güven duyduğu için, Türkiye'de gizli siyasete yer yoktur, bundan dolayı da Türk siyaseti tam

(Vatan, 20 Kasım 1943, s. 1, 3). Yine Atay'ın makalesi, Tasvir-i Efkâr gazetesinin 20 Kasım 1943 tarihli nüshasında: “Ulus Gazetesinin Mühim Bir Yazısı” başlığı altında yayınlanmıştır (Tasvir-i Efkâr, s. 1, 3).

manasıyla “millî”dir (Sadak, 19 Kasım 1943, s. 1).

Son Telgraf yazarı Benice'nin, parti müzakereleri neticesinde neşredilen tebliğin çok aydınlatıcı olmamasından yola çıkarak, yayınlanan tebliği pek elastiki bulduğunu aktaran Tanin gazetesinde yazan Yalçın, Tan gazetesi ile Son Telgraf gazetesinin benzer ruh haliyle yayın yaparak, kamuoyunun zihnini hataya sevk ettiğine dikkat çekmektedir. Nitekim Yalçın'a göre yayınlanan tebliğ elastiki değildir, çünkü Kahire'de iki Dışişleri Bakanı arasında “ittifak antlaşmasını gerektiren meseleler” görüşülmüş ve Menemencioğlu “ittifak antlaşmasının gereklerini muhafaza ederek” Türkiye'nin hareket hattını ortaya koymuştur. Yani “Türkiye tecavüze uğramadıkça hiçbir zaman silaha sarılmayacaktır.” Bu nedenle Yalçın'a göre, Menemencioğlu'nun, Türkiye'nin dış siyaseti hakkında “ittifak antlaşmasının icaplarını muhafaza ederek” şeklinde yaptığı açıklaması antlaşmanın tatbik durumu ortaya çıktığı vakit Türkiye'nin sözünü tutmakta bir an bile tereddüt etmeyeceğini anlatmıştır. Bunu anlamamakta inat etmek isteyenler olursa “kabahat ne tebliğdedir ne de bizim yazılarımızda” diyen Yalçın, Tan ve Son Telgraf gazetesini eleştirmektedir. Ancak diğer taraftan kamuoyunu uyarmaktan geri durmayan Yalçın, makalesinden dolayı, telaşa düşerek Türkiye'nin harbe gireceği gibi bir mana çıkaracak olanların hata yapacağını ilave etmektedir. Bu nedenle Yalçın'ın kamuoyuna mesajı açıktır:

“Orta yerde bir ittifak antlaşması yokmuş gibi kendimizi her türlü vecibelerden uzak zannedip harbe hiçbir zaman girmeyeceğiz diye gaflet ve hayal içinde yaşamak daha büyük bir hata olur. Antlaşmadaki şartların gerçekleşerek bizi borcumuzu ödemeye, yani, silaha sarılarak Müttfiklerin yanında mevki almaya sevk etmesi daima olanaklıdır. Temenni edelim ki böyle bir şey olmasın. Fakat temenni başkadır realite başkadır. Gaflet ve hülya içinde kalmak sonra acı bir uyanmayı davet edebilir. Durumu bütün çıplaklığıyla ve hakikatıyla görelim ve hükümetin iyi gördüğüne, iyi hareket ettiğine ve edeceğine derin bir itimatla hadiseleri bekleyelim” (Yalçın, Tanin, 20 Kasım 1943, s. 1).

Menemencioğlu'nun Kahire'den dönmesinden sonra Ankara'da gerçekleşen, CHP parti grubunun toplantısını, Türkiye'nin dış politikası üzerinde, olağanüstü değişikliklere yol açmayacağı biçiminde yorumlayan Ekrem Uşaklıgil, Türk kamuoyunun sabırsızlık içinde bulunmadığını aktarmaktadır. Ancak diğer taraftan Kahire Görüşmeleri etrafında Türkiye'nin izlediği dış siyasetin değişeceğine dair yayın yapan Moskova, İngiltere ve bazen de Washington ve Mihver⁷ kaynaklarının, özellikle, Türk hükümetin yapacağı ayrıntılı bir açıklamayı sabırsızlıkla beklediğini belirtmektedir. Uşaklıgil, dış kamuoyunun bu beklentisinin gereksizliğine, Türkiye'nin dış siyasetinin savaşın başladığı zamanlarda çizildiği ve çizilen bu dış siyasetin açık biçimde savaş dalgasının yaklaşmasına ve uzaklaşmasına bağlı olarak hiç değişmemiş olmasıyla ulaşmaktadır (Uşaklıgil, Son Posta, 18 Kasım 1943, s. 1).

Kahire Görüşmeleri hakkında yayınlanan tebliğin, dokuz on saat süren parti toplantısının özetini bildirdiğini ve neticede hükümetin hareketinin parti tarafından ittifakla kabul edildiğini ifade eden Yalçın, Parti

⁷ 1936 Ekim'inde İtalya ve Almanya arasında imzalanan dostluk antlaşmasıyla Roma-Berlin ekseni ortaya çıktı. Bir ay sonra her yerde komünizmle savaşmaya karar veren Almanya ve Japonya Anti-Komintern Pakt'ı imzaladılar. 1937 Ocak'ında İtalya'nın bu ikiliye katılmasıyla savaş boyunca Mihver (Axis) Devletleri olarak adlandırılacak grup ortaya çıktı. İspanya da General Franco'nun Almanya ve İtalya'nın desteğiyle ülkede tam anlamıyla denetimi ele geçirmesinden sonra Mart 1939'da bu gruba katılacaktır (Aydı, s. 407)

grubunun hükümetle tamamen müttefik bulunduğu tebliğden birtakım sonuç çıkarmıştır:

- i. Türkiye İngiltere'nin müttefikidir.
- ii. Türkiye'nin herhangi bir dostluk münasebet ve antlaşmaları, İngiltere ile ittifak antlaşması hükümlerini ne tamamen, ne kısmen, zerre kadar değiştirmemiştir.
- iii. Türkiye İngiliz-Alman savaşında tarafsız değildir.
- iv. Türkiye ittifak antlaşmasının gereklerini yerine getirmeye hazırdır.

Ardından yazar, ittifak antlaşmasının gereklerinin yerine getirilmesine ne zaman lüzum görülür? Mutlaka lüzum görülür mü görülmez mi? biçiminde kamuoyunun da merak içerisinde olduğu konuyu gündeme taşımış ve buna ilişkin net yanıtı şöyle vermiştir:

“Orasını sadece hükümet bilir ve parti kestirir. Görünüşe bakılırsa hükümet, Türk dış politikası etrafında zihinleri karıştırmak maksadıyla yapılan propaganda manevralarını ve suni sisleri dağıtarak, Türkiye'nin Müttefiklerle ilişkilerinin ve ödevlerini açık ve tereddüt kabul etmez bir tarzda dünyaya göstermekle ülke için fayda sağlamıştır” (Yalçın, Tanin, 18 Kasım 1943, s. 1).

Yalçın gibi Vatan gazetesinde yazan Yalman'a göre de, Türk halkı açısından Kahire Görüşmeleri'nin can alıcı noktası, Türk hükümetinin İngiltere ile olan ittifak antlaşmasının gereklerini nasıl karşıladığı ve meclisçe ittifakla kabul edilen hareket tarzının içeriğinin ne olduğudur. Yalman, halkın merak ettiği bu meseleler üzerinde “esrarlı manalar” aramayı doğru bulmayarak, parti meclis grubunun kullandığı lisanın açıklığına dikkat çekmektedir. Çünkü yazara göre, Türkiye'nin savaşın başından beridir izlediği dış siyaset hakkında, Türk vatandaşları arasında tam bir birlik vardır:

“Hükümetimizin, dış siyaset işlerinde daima isabetli bir siyaset tutması, belirlediği yüksek prensiplere sadık kalması sayesinde Türk vatandaşları arasındaki manevi kredisi gün geçtikçe kökleşmiş ve yükselmiştir. Partinin meclis grubunun harici meselelerde, hükümete ittifakla verdiği güvenoyu, Türk vatandaşları arasında hüküm süren itimadın genel ve değişmez bir ifadesidir. Hükümetimiz bugüne kadar dış işlerde en doğru en dürüst yolu tutabildiğini daima eylemlerle ve bu eylemlerin verdiği neticelerle ispat etmiştir. Bunun için hükümetin dış siyasetine tam bir iç rahatlığıyla güven duymak ve candan inanmak, Türk vatandaşlarının tam bir ahenk, birlik ve güven için de seçtikleri yoldur. Bu yolun bizim için en hayırlı yol olduğuna ve gerektirdiği ve ileride gerektireceği fedakârlıkların yerinde olduğuna inandığımız gibi insanlığın menfaatleri bakımından da en doğru ve faydalı yol olduğuna imanımız vardır” (Yalman, Vatan, 18 Kasım 1943, s. 1, 3).

Yine bir başka makalesinde Yalman, Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'nda takip ettiği siyasetin, başlı başına sadece kendi ülkesini savunmaktan ibaret olmadığını, aynı zamanda, müttefiklerine karşı üzerine aldığı

birtakım vazifeleri kendi kuvvetlerini zedelemeyen ve müttefiklerine yük olmadan yerine getirdiğini belirtmektedir. Bu açıdan savaşın seyri üzerinde Türkiye'nin oynadığı rolün, günün birinde tarihi ölçülere vurulmasıyla, Türk milletinin azmi, iradesi, cesareti ve daima silah başında beklemesinin ortaya çıkacak gerçek olacağını aktaran Yalman, bu sayede savaşın Müttefikler lehine geliştiğini öne çıkarmaktadır. İlâveten Yalman, savaş süresince ne olursa olsun Türkiye'nin ittifaklarına sadık kalarak, dış siyasetini sürdürdüğünü de söylemektedir:

“Öyle nazik dakikalar olmuştur ki bizim o sıralarda gösterebileceğimiz en küçük bir tereddüt harbin bütün başka şekiller almasına ve uzayıp gitmesine yol açabilirdi. Fakat biz kutsal diye kabul ettiğimiz gaye uğruna sorumluluk almayı bildik ve icap eden dakikalarda daima en doğru ve en faydalı kararlara derhal vardık. Biz bugüne kadar gerçekleri yanılmadan görebilme siyasetimiz sayesinde nasıl ortak davaya en büyük menfaatler temin etmişsek bundan sonra da ittifakımıza ve hadiselerin seyrine uygun olarak aynı siyaset, aynı güzel neticeleri temin edebilecektir” (Yalman, Vatan, 19 Kasım 1943, s. 1).

Gazetelerde çıkan tebliğ, vatandaşlar arasında doğal bir tartışma ve yorumlara konu olduğu gibi hiç şüphesiz dünyanın her tarafında da türlü türlü yorumlara uğramıştır. Hele Mihver âlemi Kahire Görüşmeleri'nin neticelerini günlerden beri diline dolamış türlü türlü neşriyate vesile diye kullanmıştır. Halk bakımından meselenin can alıcı noktası şurasıdır: Almanlara göre Kahire Görüşmeleri'yle Sovyetler, Eden ve Hull'den Ege Denzine çıkan kısa bir yol istemişler ve bunun Rusya için hayati önemi olduğunu söylemişlerdir. Eden ve Hull Sovyetlerin bu talebini haklı bulmuşlardır (Vatan, 18 Kasım 1943, s. 1).

Nihayet konuyla alakalı Türk Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu, Türkiye'nin harbe girişine dair yabancı radyo ve yazılı basın yayınlarına ilişkin bir açıklamada bulunmuştur: “Buna dair esasen parti grubunda kâfi derecede izahat verdim. Vaziyet açıktır. Yabancı radyoların Türkiye'nin harple ilgisi hakkında yaptıkları neşriyat, propagandadan başka bir şey değildir” (Cumhuriyet, 24 Kasım 1943, s. 1).

Kahire Görüşmeleri doğrultusunda yayınlanan resmi tebliğ üzerine Berlin'deki mevcut kanaat Türkiye'nin tam tarafsızlık siyasetine devam edeceğine yöneliktir. Alman gazetelerine göre, Türk hükümeti tarafsızlığını muhafaza etmesinin, kendisi için bir ana siyasi prensip olduğunu ve bu prensibin menfaat düşünceleri ve harp durumunun değişmesi neticesinde hiçbir değişime uğramayacağını birçok defalar beyan etmiştir (İkdam, 20 Kasım 1943, s. 1, 3).

Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı başından beri izlediği tarafsız siyasetinin değişmeyeceğini, genel manada, aktaran Türk basını üzerinden tanınmış Alman gazetecilerinden Dr. Franz Ronneberger “Türkiye'nin tarafsızlığı: Türkiye Açısından Görüşler” başlıklı bir makale kaleme almıştır. Yazar Türkiye'nin dış siyasetini şu şekilde yorumlamıştır:

“Türkiye dış siyasetinin esas hatları ne kadar iyi bilindiği zannedilirse edilsin her defasında yeniden üstün bir sükûnetle bir sürpriz tesiri yapmakta ve Ankara'da muharipler arasında siyasi ve askeri sahada meydana gelen değişiklikler hep bu sükûnetle karşılanmaktadır. Bu çekince ve tedbirli bulunma, alakasızlıkla karar vermek kudretinin eksikliği, realitelerden kaçmak veya deve

kuşu gibi başını kuma sokmayı alışkanlık etmek gibi hislerle karıştırılmamalıdır. Nitekim Türkiye, bu savaştaki duruşuyla, asırlarca mazisi olan siyasi ve askeri bir geleneği sürdürmüştür. Zaman zaman Türkiye'nin tarafsızlığı İkinci Dünya Savaşı'nın seyri esnasında tehlikeli imtihanlar geçirmiş fakat Türk devlet idaresi muharip komşu devletlerin metalibatına karşı daima ülkelerinin çıkarlarını korumayı bilmiştir. Yani Türkiye'nin dış siyaseti her attığı adımda ve aldığı kararların hepsinde sadece kendi ülkesinin çıkarlarından doğmuştur. Üstelik izlenen dış siyaset, bu harbin birçok meçhulleri arasında hem dost hem düşman tarafından kesin biçimde de bilinmektedir” (Son Posta, 14 Kasım 1943, s. 1, 3).

Fark edileceği üzere Alman basını yayınlarında, savaşın başından beri tedbirli ve çekingen durarak tarafsız politika güden Türkiye'nin bundan böyle de Müttefik baskısına boyun eğmeden kendi menfaatleri doğrultusunda hareket edeceğini öne çıkarmaktadır. Ne de olsa Almanya, Türk hava ve deniz üsleri sayesinde Müttefiklerin, kendisine yönelik bir de Balkanlar üzerinden cephe açabilme ihtimalini yakından fakat tedirginlikle takip etmiştir. Bu bağlamda, Türk devlet adamlarının İngiliz baskısına karşın nasıl bir yol izleyecekleri Alman Ajan Çiçero aracılığıyla Berlin hükümeti tarafından dikkatle izlenmiştir. Almanya'nın Ankara Büyükelçisi Franz von Papen, Menemencioglu ile bir araya gelişlerinde Türkiye'nin tavrında herhangi bir değişikliğin derhal Alman saldırısına yol açacağını hatırlatmakta hiçbir fırsatı kaçırmamıştır. Gerçekten de İnönü Ege'de Alman hava gücünün henüz dipdiri bulunduğuna şahit olmuştu; bu gerçek ışığında İngiltere'nin Almanya'nın bitkinliği konusundaki telkinlerine inanmıyordu. Sağduyulu hareket eden Türk hükümeti neticede, Müttefiklerin hava üssü direktmesine karşın, Türkiye'nin de içinde rol oynayacağı geniş kapsamlı bir “genel plan” üzerinde durmak gibi uzun müzakereler öngörerek, dış politikasını yeniden bu sav ardına mevzilendirecektir (Deringil, 2014, 218-219). Neticede Türkiye, savaşın başından beri takip ettiği tarafsızlık siyasetinin dışına çıkarak, Kahire Görüşmeleri'yle prensipte Müttefiklerin yanında savaşa katılmayı kabul etmiştir. Böylece Türkiye'nin, savaşın başından beri takip ettiği bitaraf politikaya yan çizmesi açısından Kahire Görüşmeleri, Türk dış siyaseti açısından önemli bir dönüm noktasıdır.

Sonuç

Çalışmamızda, giriş bölümünde belirtilen araştırma sorularına yanıt vermemizi sağlayacak bulgulara ulaşılmıştır. Bu bağlamda birinci araştırma sorusu üzerinden değerlendirme yapılacak olursa, öncelikle Kahire Görüşmeleri'nin Moskova Konferansı'nda alınan kararlara istinaden tertiplendiği anlaşılmaktadır. Görüşmelerde, Türkiye'nin hava üslerini ve Boğazları Müttefiklerin kullanımına açarak savaşa katılması konularının işlendiği değerlendirilmektedir. Savaşın Balkanlara yayıldığı ve Türkiye sınırına yaklaştığı bir evrede Türk hava ve deniz üslerinin kullanımı konularının işlendiği görüşmelerin, dönemin kamuoyu üzerinde ilgi uyandırıp dikkat çeken ve yankı bulan bir yapı içerisinde gündeme taşındığından bahsedilebilir.

Nitekim yankı uyandırma özelliğine bağlı olarak yoğun bir tarzda dönemin basınında mevzuya ilişkin haber, değerlendirme ve yorumların yapıldığı görülmektedir. İkinci araştırma sorusu kapsamındaki değerlendirme için haberlere bakıldığında, yabancı haber ajanslarının muhabirlerinin geçtiği bilgilerin sıklıkla kullanıldığı

gözlenmektedir. Özellikle Müttefiklere bağlı kaynaklardan gelen bilgilerle oluşturulan haberlerde, Türkiye'nin savaşa katılmasının üreteceği stratejik katkılar üzerinde durulduğu dikkat çekmektedir. Bu noktadan bakıldığında haberlerde, hava üsleri ile Boğazların açılması ile askeri alanda ikmal ve hız açısından sağlanacak kazanımlar ve savaşın kısa sürede sonlandırılmasında sağlayacağı avantajlar ön plana çıkartılmaktadır. Ayrıca Türkiye'nin bu aşamada sunacağı katkıya bağlı olarak daha sonrasında barış konferansında etkin bir rolle yer alabileceği aktarılmaktadır. Diğer yandan Mihvere bağlı kaynaklardan gelen haberlere bakıldığında ise Türkiye'nin şimdiye kadar ki tarafsızlığını koruyacağına yönelik değerlendirmelerin haberleştirildiği görülmektedir.

İş bu gelişmelerin yaşandığı aşamada üçüncü araştırma sorusu bağlamında köşe yazarlarının değerlendirmeleri üzerinden konuya bakıldığında ise ilk başta tüm başyazarların konuya ilişkin analizler yaptığı açığa çıkmaktadır. Genel yapı itibariyle görüşmenin dostlar arasında bir durum değerlendirmesi olarak düşünülmeye gerektiği vurgulanmakta, gündeme gelen taleplerden dolayı kamuoyunda yaşandığı belirtilen savaşa giriyor olma kaygısını gidermek için görüşmeyi olağan gösterme çabası dikkat çekmektedir. Bu çaba doğrultusunda kaleme alınan yazılarda, özellikle Türkiye'nin şimdiye kadar tarafsızlığını koruduğu, içinde yer aldığı ittifakların da gereklerini hep yerine getirdiği hususunun işlendiği tespit edilebilmektedir. İlaveten görüşmelerin taleplerde bulunma ve ikna etme çabalarından ziyade dostlar arasında bir nevi danışma babında tertiplenmiş bir organizasyon olduğu ön plana çıkartılmaktadır.

Ne var ki bu görüşlerin basında işlenmesine karşın, görüşme sonrası yayınlanması beklenen tebliğ ile görüşmeler hakkında Menemencioğlu'nun yapacağı açıklamaya yönelik dikkatli ve heyecanlı bir bekleyişin kamuoyunda egemen olduğundan bahsedilebilir. Bu süreç içerisinde Tan'dan Sertel ve Son Telgraf'tan Benice'nin kaleme aldığı ve yapılan görüşmelerle ilgili eleştiri barındıran yazılarından sonra basında bir cepheleşmenin ortaya çıktığı gözlenmektedir.

Sertel ve Benice görüşmeye ilişkin dedikodu kapsamında değerlendirilecek bilgilerin gündemde olmasından hareketle yeterli bilgilendirmenin yapılmadığı, olup bitenler hakkında kamuoyundan saklanan bir durumun var olup olmadığına yönelik şüphelerin çıktığını ve bu açıdan halkın aydınlatılması gerektiğini dile getirmektedirler. Öte taraftan Vatan'dan Us, Akşam'dan Sadak, Tanin'den Yalçın ve Ulus'tan Atay'ın ise bu yazılara karşı çıktığı hatta Atay'ın yazısının ertesi gün diğer gazetelerde de yer aldığı dikkat çekmektedir. Bu yazılarda ise hükümetin dış politikada, özellikle ittifaklara ters düşmeden savaş dışı kalmayı başarısındaki becerisi vurgulanarak halkın gerekli bilgiyi aldığı ve lüzumlu açıklamaların yapıldığı dile getirilmektedir.

Kısaca İkinci Dünya Savaşı esnasında, savaşın Türkiye sınırlarına yaklaştığı bir aşamada, Moskova Konferansı'nda da Türkiye'nin savaşa katılması yönünde kararların alındığı bir dönemde Eden ve Menemencioğlu'nun Kahire'de yaptığı görüşme, Türkiye'nin hava üslerini ve Boğazları açarak savaşa katılıp katılmayacağı noktasında gerek iç gerekse de dış kamuoyunda heyecanla takip edilmiştir.

Kaynakça

- [1] Akşam
- [2] Cumhuriyet
- [3] İkdam
- [4] Son Posta
- [5] Son Telgraf
- [6] Tan
- [7] Tanin
- [8] Tavir-i Efkâr
- [9] Ulus
- [10] Vakit
- [11] Vatan
- [12] Yeni Sabah
- [13] Akandere, Osman(1988), *Milli Şef Dönemi*, İstanbul.
- [14] Armaoğlu, Fahir(2016), *20. Yüzyıl Siyasi Tarih*, Timaş, İstanbul.
- [15] Atay, F. Rıfki, “Birtakım Manasız Yazılar”, *Ulus*, 19 Kasım 1943, s. 1-2.
- [16] Aydemir, Şevket Süreyya(1967), *İkinci Adam (İsmet İnönü)*, C.2, Yükselen Matbaası, İstanbul.
- [17] Aydın, Mustafa(2014), “İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye, 1939-1945” , *Türk Dış Politikası*, C. 1, (Editör Baskın Oran), İletişim, İstanbul. (399-479)
- [18] Benice, Etem İzzet, “Kahire Mülakatı’ndan Sonra...”, *Son Telgraf*, 8 Kasım 1943, s. 1, 5.
- [19] Benice, Etem İzzet, “Parti Grubu Toplantısından Sonra...”, *Son Telgraf*, 19 Kasım 1943, s. 1, 3.
- [20] Benice, Etem İzzet, Son Telgrafın Görüşü: Türkiye’nin Harbe Müdahalesi, *Son Telgraf*, 6 Kasım 1943, s. 1, 5.
- [21] Deringil, Selim(2014), *Denge Oyunu: İkinci Dünya Savaşında Türkiye’nin Dış Politikası*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- [22]Ertem, Barış(2010), “Türkiye Üzerindeki Sovyet Talepleri ve Türk-Sovyet İlişkileri (1939-1947)”, *The Journal of International Social Research*, Volume 3 / 11. (252-273)

- [23] Esmer, Ahmet Şükrü, Sander, Oral(1996), “İkinci Dünya Savaşı’nda Türk Dış Politikası”, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, Siyasal Kitapevi, Ankara. (137-185)
- [24] Goloğlu, Mahmut (2009), *Milli Şef Dönemi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- [25] Gürün, Kamuran(1991), *Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)*, TTK, Ankara.
- [26] Güvenir, O. Murat(1991), *2. Dünya Savaşı’nda Türk Basımı*, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul.
- [27] İmzasız, “Kahire Mülakatı’ndan Sonra . . .”, *Yeni Sabah*, 9 Kasım 1943, s. 1.
- [28] İmzasız, “Kahire’den Ferah Verici Haberlerle Geliyorum”, *Tasvir-i Efkâr*, 12 Kasım 1943, s.1, 3.
- [29] İmzasız, “Yine Tayyare Üssü ve Boğazlar Meselesi”, *Tasvir-i Efkâr*, 14 Kasım 1943, s. 1.
- [30] İmzasız, “Yine Tayyare Üssü ve Boğazlar Meselesi”, *Tasvir-i Efkâr*, 14 Kasım 1943, s. 1, 5.
- [31] İmzasız, Kahire Mülakatı, *İkdam*, 6 Kasım 1943, s. 1.
- [32] Karal, Enver Ziya(1974), *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi (1918-1965)*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- [33] Koçak, Cemil(2015), *Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, C. 2, İletişim Yayınları, İstanbul.
- [34] Koçak, Cemil(2015), *Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, C.1, İletişim Yayınları, İstanbul.
- [35] Öymen, Onur(2004), *Bir Propaganda Silahı Olarak Basın*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- [36] Özgüldür, Yavuz(1993), *Türk-Alman İlişkileri (1923-1945)*, Ankara.
- [37] Sadak, Necmeddin, “Türkiye Hakkında Ortaya Atılan Haber ve İhtimallerin Hepsisi Asılsızdır”, *Akşam*, 6 Kasım 1943, s. 1.
- [38] Sadak, Necmeddin, “Türkiye’de Gizli Siyaset Yoktur, Siyasetimiz Tam Manasıyla Millidir”, *Akşam*, 19 Kasım 1943, s. 1.
- [39] Sander, Oral(2016), *Siyasi Tarih (1918-1994)*, İmge Kitapevi Yayınları, Ankara.
- [40] Soysal, İsmail(1983), *Türkiye’nin Siyasal Andlaşmaları*, C.2, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- [41] Sertel, M. Zekeriya, “Kahire Mülakatı Hakkında Millet Aydınlatılmalıdır”, *Tan*, 18 Kasım 1943, s. 1-2.
- [42] Türkkaya, Ataöv, (1965), *Turkish Foreign Policy 1939-1945*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- [43] Uçarol, Rifat(2015), *Siyasi Tarih (1789-2014)*, Der, İstanbul.
- [44] Us, Asım, “İngiltere’ye Karşı Türkiye Müttefiklik Vazifesini Tamamıyla Yapmıştır”, *Vakit*, 7 Kasım 1943, s. 1, 4.
- [45] Us, Asım, “Moskova Kararlarından Sonra Türkiye’nin Harpteki Durumu”, *Vakit*, 19 Kasım 1943, s. 1.
- [46] Uşaklıgil, Ekrem, “Bir Program, Bir Yol”, *Son Posta*, 18 Kasım 1943, s. 1.

- [47] Weisband, Edward(2000), *İkinci Dünya Savaşı'nda İnönü'nün Dış Politikası II*, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul.
- [48] Yalçın, Hüseyin Cahit, “Kahire Görüşmeleri’nden Sonra”, *Tanin*, 9 Kasım 1943, s. 1.
- [49] Yalçın, Hüseyin Cahit, “Parti Meclis Grubunun Müzakereleri”, *Tanin*, 18 Kasım 1943, s. 1.
- [50] Yalçın, Hüseyin Cahit, “Parti Müzakereleri Etrafında Harp-Sulh”, *Tanin*, 20 Kasım 1943, s. 1.
- [51] Yalman, Ahmet Emin, “Harp ve Türkiye”, *Vatan*, 19 Kasım 1943, s. 1.
- [52] Yalman, Ahmet Emin, “Milli Güven ve Birliğe Dayanan Siyaset”, *Vatan*, 18 Kasım 1943, s. 1, 3.
- [53] Yalman, Ahmet Emin, Kahire Mülakatı, *Vatan*, 6 Kasım 1943, s. 1, 3.
- [54] Yılmaz, Mustafa(1999), “İnönü Dönemi Türk Dış Politikası”, *Selçuk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı: 8, Konya. (14-31)
- [55] Zürcher, Erik J.(2010), *Turkey: A Modern History*, I. B. Tauris, London and New York.